

Kategorie celu i celowości w pedagogice

PIOTR MAGIER*

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Przedmiotem artykułu są kategorie celu i celowości. Poddano je analizie w aspekcie ich definiowania, porządkowania, atrybutów oraz sposobów uzasadnień. W tekście uwzględniono współczesne zmiany dotyczące rozumienia i wartościowania celów i celowości. Wskazano także wybrane konsekwencje kolektywistycznego, indywidualistycznego oraz personalistycznego rozumienia obu kategorii.

SŁOWA KLUCZOWE: cel, celowość, uzasadnienie celów, personalizm.

Categories: purpose and purposefulness in pedagogy

The subject of the article are the categories of goal, purpose and purposefulness. They have been analyzed in aspects of their definition, divisions, attributes and justifications. The text contains information on contemporary changes in the understanding and evaluation of goals and purposefulness. Selected consequences of the collectivistic, individualistic and personalistic understanding of both categories were also indicated.

KEYWORDS: goal, purposefulness, justification of goals, personalism.

Problematyka celu i celowości wpisana jest w treść kultury europejskiej od jej zarania. Poruszana ona była zarówno w utworach literackich, księgach religijnych, jak i w namyśle filozoficznym już w starożytności. Cel i celowość analizowane i interpretowane przez wieki z czasem utrwaliły się jako podstawowe elementy myślenia potocznego, naukowego, filozoficznego i religijnego. Definiowane i wyjaśniane przez m.in. takich filozofów, jak: Heraklit, Empedokles, Anaksagoras, Sokrates, Platon, Arystoteles, Augustyn, Tomasz z Akwinu, Kartezjusz, Kant zyskały rangę kluczowych kategorii, na podstawie których opisywano różnorodne zjawiska przyrodnicze, społeczne i kulturowe (Woroniecki, 1995; Zięba, 1989).

Mimo że współcześnie trudno myśleć o świecie, społeczeństwie, kulturze i człowieku bez odwołania się do idei: celu, celowości, kresu lub granicy, zauważyć także można, że podlegają one istotnym przemianom treściowym. Zmienia się nie tylko ich rozumienie i funkcje, lecz także przypisywana im wartość. O ile w dziejach problematyka celowości ogniskowana była na zagadnieniu istoty, o tyle współcześnie za pierwszoplanową uznać można problematykę jej istnienia, zagadnienie potrzeby odwoływania się do jakiegokolwiek celu, sensu i celowości. Wydaje się, że czasy współczesne cechuje (realne lub deklarowane) odchodzenie od myślenia celowościowego.

1. O pojęciach celu i celowości

Już na wstępie zauważyć można, że podstawowa trudność podjętej problematyki dotyczy określenia istoty celu i celowości, a więc zagadnienia definiowania obu kategorii. Cel i celowość określane są różnorodnie, wieloaspektowo. Poświęcony im został bogaty dorobek teoretyczny, co bynajmniej nie ułatwia ich precyzyjnego wyjaśnienia. Opisywane są one zarówno z perspektywy różnych nauk, jak i uwikłane w kontekst różnych koncepcji, teorii, ideologii i światopoglądów. W konsekwencji definicje celu i celowości uwzględniają ich różne cechy i własności.

Bodaj najbardziej intuicyjne i ogólne wyjaśnienia istoty celu i celowości formułuje język potoczny oraz filozofia, choć i tu nie ma zgodności co do ich określania. W języku potocznym „cel” określa się jako: „1. «to, do czego się dąży»; 2. «to, czemu coś ma służyć»; 3. «miejsce, do którego się zmierza»; 4. «przedmiot lub osoba, których dotyczą zamierzone działania»; 5. «obiekt, do którego się strzela»; 6. daw. «muszka broni palnej»” (*Cel* [hasło], bdw. a). „Celowość” natomiast wyjaśnia się przez takie określenia, jak: „1. «przydatność do jakichś potrzeb»; 2. «świadome zmierzanie do celu»; 3. filoz. «taki przebieg zjawisk, zdarzeń, działań ludzkich, jakby w swym rozwoju zmierzały one do określonego celu»” (*Celowość* [hasło], bdw. b). Interesujące jest, że do grona określeń bliskoznacznych obu nazw należą takie pojęcia, jak: sens, kres, granica, wartość, zamiar, namysł, rozmysł, przeznaczenie, ambicja, posłannictwo, misja, zadanie, plan, zamysł, intencja, dążenie, ideał, priorytet, punkt docelowy, racja, słuszość, przydatność, użyteczność, intencjonalność (*Cel*, bdw. b; *Celowość*, bdw. b). Wyraźnie zatem określenia te nie tylko opisują pewien stan rzeczy, lecz także zawierają pozytywnie wartościującą konotację, odnoszą się do rzeczywistości pożądaných i pozytywnie ocenianých.

W filozofii podobnie wyodrębnia się różne określenia oraz typy celu i celowości. Filozoficzne określenia celu wskazują, że jest to „to, ze względu na co następuje działanie; to, co stanowi kres działania” (Gondek, 2001a, s. 68). Nazwa ta oznacza „granice, kres, kraniec, który osiąga lub może osiągnąć działanie, powstawanie czy rozumowanie; niemożność pójścia w nieskończoność, która pozostawiałaby działanie bezskutecznym, powstawanie niedokończonym, a rozumowanie niepełnym i niedowodliwym; ukazuje, że to, co jest skończone, jest doskonałe” (Gondek, 2001a, s. 68).

Celowość natomiast definiuje się jako „[...] odpowiedniość (przystosowanie) do określonego celu, [...] właściwość motywacji lub ukierunkowania działań układów (głównie żywych) przez określony cel, który jest dla nich kresem doskonalącym i spełniającym” (Zięba 1989, kol. 1046). Określana jest ona także jako „pogląd w filozofii klasycznej, przyjmujący powszechny i analogiczny charakter działań skierowanych do celu; finalizm; teleologia” (Gondek, 2001b, s. 70).

O ile zatem cel jest własnością czynności, cechą działania, o tyle celowość jest własnością każdego bytu. Określa każdą rzecz, jest jej elementem konstytutywnym. Istotność filozoficznego ujęcia celu i celowości polega na tym, że wyraźnie wiąże ono obie kategorie z przekonaniem o porządku i harmonii świata. Wpisane są one w myślenie o rzeczywistości jako będącej w trakcie procesu rozwoju, zmierzającej do swego kresu, wypełnienia. Rzeczywistości będącej nie rezultatem przypadku, lecz przejawem uporządkowania i harmonii. W ujęciu teistycznym jest oznaką istnienia Boga.

Teizm jest rzetelnym sposobem łączenia wiarygodnego doświadczenia Boga z obserwacjami wszechświata. Teiści utrzymują, że wszechświat został powołany przez Boga w celu realizacji nadrzędnej wartości, która w żadnym innym wypadku nie byłaby urzeczywistniona. Istnieje cel,

dla którego wszechświat został powołany do istnienia, a który przez Stwórcę został zamierzony (Zięba, 2022, s. 111).

Cel i celowość stanowią także podstawowe kategorie określające bodaj najwspanialszy wytwór kultury europejskiej, jakim jest nauka. Właśnie na podstawie kategorii celu różniane są nauki, w tym jej dwa podstawowe typy: nauki teoretyczne (czyste) oraz nauki praktyczne (stosowane). Nauki teoretyczne realizują klasyczny model poznania: zdobywanie wiedzy dla niej samej. Nauki praktyczne, realizując cel poznawczy, wskazują i uzasadniają normy działania (nauki aksjologiczne) oraz stanowią zbiór reguł określających skuteczne działanie (nauki prakseologiczne) (Kamiński, 1992; Hajduk 2007; Bronk, 2005).

W naukach społecznych bodaj najbardziej rozpowszechnione jest psychologiczne, podmiotowe rozumienie celu. Określany jest on najczęściej jako przedmiot pragnień i dążeń jednostki lub grupy osób. Kategoria ta nie jest zazwyczaj odnoszona do jednego przedmiotu, lecz stanowi układ wielu elementów, nierzadko uporządkowanych hierarchicznie. W ujęciu podmiotowym mówić zatem można nie tyle o celu, co o celach działań i dążeń ludzkich. Treściowo cele osobiste uznawane są za elementy podlegające ludzkiemu poznaniu i emocjom. Są one zależne zarówno od ludzkiej świadomości, jak i pragnień. Uogólnione w formie symbolicznej stanowią treść kultury i obecne są w normach życia społecznego. W ujęciu podmiotowym są one uwarunkowane ludzkimi decyzjami, pozostają w zależności od ludzkich stanów psychicznych (Reber i Reber, 2008).

Mimo wyraźnego przekonania o zależności celów od ludzkiej woli nie można jednak zapomnieć, że nawet w rozumieniu podmiotowym cele są uznawane za element kształtujący ludzkie zachowania, postępowanie, myślenie, uczucia. Chociaż same są zależne od człowieka, jednocześnie kształtują ludzkie postawy. Trudno zrozumieć człowieka bez zrozumienia celów, jakie sobie wyznacza i jakie mu przyświecają (Waters, 1999).

2. O istnieniu celu

Kluczowym problemem, jaki sformułowała i rozwinęła współczesność w odniesieniu do problematyki celu i celowości, jest zagadnienie ich istnienia. Mimo że znane i podejmowane w dziejach, dopiero współcześnie urosły one do rangi najważniejszych problemów nie tylko filozofii, lecz także, a może przede wszystkim, współczesnej cywilizacji Zachodu. Ugruntowane współcześnie mają swoje źródło w poglądach zarysowanych historycznie. Stanowią ich rozwinięcie i dopełnienie.

Wydaje się, że główne przyczyny zakwestionowania celu i celowości leżą zarówno w rozwoju poglądów subiektywistycznych oraz indywidualistycznych (sofiści, Wilhelm Ockham), jak i w upowszechnieniu się matematycznego przyrodoznawstwa (Galileusz, Kartezjusz, Francis Bacon, Baruch Spinoza, August Comte). Wyraźnie podejście antycelowościowe uwidacznia się także w postmodernizmie (Gondek, 2001b).

Pogląd, że celowość jest cechą ludzkich działań (nie całości bytu), kategorią jedynie myślową, subiektywną sięga starożytności greckiej. Pierwszymi myślicielami, którzy zakwestionowali celowość jako uniwersalną, obiektywną cechę rzeczywistości, byli sofiści. W imię użyteczności oraz antropocentryzmu podważali oni istnienie obiektywnych zasad, prawdy, dobra, a także uniwersalnych celów. Człowiekowi jako „mierze wszechrzeczy” przypisali prawo ich określania, wyznaczania i decydowania o nich (Jaeger, 1962; Tatarkiewicz, 1993).

Istotną przyczyną negacji celowości był rozwój matematycznego przyrodoznawstwa, a zwłaszcza upowszechniający się w jego ramach naturalizm metodologiczny. Badanie świata przy pomocy metod empirycznych stopniowo wyeliminowało z zakresu nauki wszelką wiedzę

mądrością, tłumaczącą istotę świata. Uniemożliwiło jego wyjaśnianie użycie kategorii pierwszej przyczyny oraz ostatecznego celu. Oparcie wiedzy naukowej na opisie (jak?) doprowadziło do uznania dociekań teleologicznych za nienaukowe. Jako niepodlegające weryfikacji empirycznej: obserwacji bądź eksperymentowi, wykluczone zostały z grona kluczowych kategorii nauki (Zięba, 1989).

Dominacja naturalizmu metodologicznego w nauce doprowadziła do upowszechnienia się naturalizmu ontologicznego. W myśl jego założeń rzeczywistość jest w istocie wyłącznie przyrodnicza, fizyczna. Niezasadne jest jej wyjaśnianie w odniesieniu do zjawisk i bytów pozanaturalnych: pozafizycznych lub pozaprzyrodniczych. W konsekwencji kreacjonistyczne wyjaśnienie rzeczywistości ustąpiło miejsca wyjaśnieniu ewolucyjnemu (ewolucjonistycznemu). Stwórca ustąpił miejsca przypadkowi, a zmiany i procesy, którym podlega świat, utraciły swe finalne, celowe znaczenie.

Przebudowano więc obraz świata nie tylko w kierunku decentralizacji, ale także co do możliwości poznawczych człowieka [...]. Natura (w tym i przedmioty biotyczne) traci wszystko, co dostrzegały w niej poprzednie epoki. Teraz poznanie natury to nie identyfikacja przyczyn, lecz odtworzenie sposobu istnienia. Zdaniem Kartezjusza przyrody nie trzeba rozumieć jako jakiejś bogini lub czegoś w rodzaju mocy magicznej, lecz jako materię pozbawioną wymiaru jakościowego, pozbawioną wszelkiej celowości (Zięba, 2022, s. 22).

Współczesnym, bodaj najnowszym, sposobem myślenia (filozofią, typem kultury) promującym tezę o braku istnienia uniwersalnych celów i celowości jest postmodernizm. Mimo że jego istota nie doczekała się wyjaśnienia, a sam postmodernizm posiada wiele postaci, powszechnie przyjmuje się, że jednym z podstawowych przekonań tego nurtu jest zaprzeczenie jakimkolwiek stałym i niezmiennym zasadom, regułom, celom czy prawidłowościom (antyuniwersalizm). Polimorficzność i różnorodność współczesnego świata wprowadza względność i pluralizm w określaniu niemal wszystkich kategorii uznawanych do tej pory za uniwersalne. Nie istnieje obiektywnie pojęta prawda, dobro, piękno. Każdy określa własne cele i priorytety. Robi to wyłącznie dla siebie, natomiast wszelkie dążenia do ich uogólniania i obiektywizacji są uznawane za przejaw totalitaryzmu. Wypracowanie stałych treści kultury jest zdaniem postmodernistów niemożliwe przede wszystkim dlatego, że nie istnieją niezmiennie treści, mogące stanowić podstawę dla opracowania powszechnie obowiązujących zasad (antyfundamentalizm). W dziejach zdyskredytowany został „rozum” i nadbudowane na nim sposoby poznawania i rozumienia świata: filozofia i nauka (antyscjentyzm, postawa antyfilozoficzna). Świętą dominującą pozycję straciła także religia, a zwłaszcza chrześcijaństwo (Bronk, 1998).

We współczesnym świecie (w świecie postmodernistycznym) człowiek jest traktowany jako byt absolutnie wolny. Żadna idea (kultura, religia, etyka) nie może go ograniczać. On sam decyduje, które treści uznać za własne i na jak długo. Jediną podstawą dla określania własnych celów i dążeń pozostaje on sam. Może je dowolnie wybierać i kompilować. Jest „graczem”, „turystą”, „klientem” – w „hipermarkiecie idei”. Jest osobą wolną, ale i niezaangażowaną, bez tożsamości.

Człowiek ponowżytny nie dostrzega immanentnego porządku w świecie, świat jawi mu się jako przypadkowe, chaotyczne nagromadzenie rzeczy, a on sam jako igraszka irracjonalnych sił [...]. Z własnego wyboru człowiek epoki postmodernistycznej jest bezdomnym nomadą i wiecznym włóczęgą, cyganem, życzącym na obrzeżach kosmosu [...]. Pozostawiony sam sobie, nie znajduje oparcia ani w Bogu, ani w sobie, ani w społeczeństwie (jego wielorakich instytucjach). Zmęczony swą samotnością, czuje się niezrozumiany w niezrozumiałym otoczeniu (Bronk, 1998, s. 50–51).

3. O atrybutach celu

Analizując podjętą problematykę, już na wstępie zauważyć można, że dla nauk społecznych, w tym dla pedagogiki (edukacji, wychowania) najważniejsze pozostaje podmiotowe (indywidualne bądź społeczne) ujęcie celów. Filozoficzne rozważania dotyczące celowości rzeczywistości bywają postrzegane jako drugorzędne. Postrzeganie to nie jest jednak ani oczywiste, ani samorzadne, ani tym bardziej – bezdyskusyjne. Mimo że współczesna pedagogika wyprowadza swoje twierdzenia (także wartościujące) przede wszystkim na podstawie danych nauk empirycznych (głównie: psychologii, socjologii i medycyny) (Śliwerski, 2012), to nie można pominąć znaczenia wiedzy filozoficznej dla konstruowania określonej koncepcji (modelu) wychowania. Dla pedagogiki jest ona wręcz fundamentalna. Nawet modele wychowawcze deklaratorywnie odzęgające się od filozofii bezwiednie (w sposób nieuświadomiony) bazują na określonych założeniach teoretycznych (filozoficznych). Chodzi przy tym nie tylko o twierdzenia antropologiczne (których znaczenie dla pedagogiki wydaje się oczywiste), lecz także o twierdzenia teoriopoznawcze lub metafizyczne (ontologiczne). Choć wydaje się, że związki wiedzy pedagogicznej i metafizycznej są odległe, w rzeczywistości przekonania o naturze świata (materializm, spirytualizm, realizm) decydują o rozumieniu istoty człowieka, a w konsekwencji o wychowaniu.

Różnice światopoglądowe więc między nowoczesnymi systemami wychowania wynikają z odmiennych koncepcji dotyczących całej rzeczywistości: a więc z wiary religijnej w Boga, który powołuje ludzi do budowania swego Królestwa albo wiary w nieograniczony postęp kulturalny wolnej twórczości, który dokonuje się ewolucyjnie, albo też z wiary w człowieka i konieczności światowej rewolucji dla jego dobra. [...] Różnice w tym zakresie wynikają z odmiennego myślenia filozoficznego. Od głębokiej starożytności począwszy występują dwa przeciwstawne sobie typy myślenia idealistycznego i materialistycznego (Kunowski, 2001, s. 91–92).

Właśnie przede wszystkim w zakresie treści filozoficznych mieści się problematyka celu i celowości. Uznanie bądź odrzucenie powszechnej celowości decydować może (decyduje) zarówno o formułowaniu celów indywidualnych, ich wartościowaniu i systematyzacji, jak i przede wszystkim o postrzeganiu własnej egzystencji w kontekście celu ostatecznego. Zanim zatem zostaną określone cele indywidualne, niezbędne jest określenie celu finalnego, do którego zmierza rzeczywistość, w tym człowiek.

Szczególnym przypadkiem zależności celów indywidualnych od celu ostatecznego oraz od powszechnej celowości świata jest ich interpretacja religijna. Uznanie, że cała rzeczywistość jest wytworem woli Stwórcy wprowadza przekonanie o jej uporządkowaniu, harmonii oraz celowości. Nie tylko nadaje ona znaczenie celom indywidualnym i je porządkuje, ale w szczególny sposób je uzasadnia (Zięba, 2022). Uzasadnienie to przekracza aspekt teoretyczny i nabiera charakteru personalnego oraz relacyjnego (przynajmniej w chrześcijaństwie) zarówno w aspekcie relacji zewnętrznych – wobec innych osób, jak i wewnętrznych – względem samego siebie. Subiektywnie przyjmowane cele zostają podporządkowane dążeniu ostatecznemu, dążeniu do osiągnięcia najdoskonalszego szczęścia i dobra, jakim jest Bóg.

W rezultacie przed człowiekiem stoi wyzwanie zharmonizowania swego życia wewnętrznego i takiego jego „ułożenia”, aby mógł on sprawnie realizować tak poszczególne cele swojego dynamizmu osobowego (intelektu, woli), jak i ostateczny cel swojego istnienia (dążenie ku Bogu) (Łuczyński, 2020, s. 58).

Podmiotowemu podejściu do problematyki celów odpowiada przekonanie o ich złożoności. Wielość celów wskazuje na ich różną treść, zakres i wartościowanie. Są one nie tylko różnorodne, ale i pozostają względem siebie w różnych relacjach, które nierzadko układane

są hierarchicznie. Klasykzne podziały, uwzględniające wybrane aspekty (własności) celów, wskazują na cele: dalekosiężne (odległe) oraz bliskie; ogólne i szczegółowe; indywidualne i grupowe; główne i operacyjne (pośrednie); formalne i nieformalne, a także: praktyczne (pragmatyczne), poznawcze, autoteliczne i instrumentalne, etyczne lub przyjemnościowe, duchowe, materialne, witalne (Rynio i Błasiak, 1991–1992; Śliwerski, 2012).

Mimo iż świadomość istnienia wielu różnorodnych celów wydaje się powszechna, a model pluralistycznego sposobu ich porządkowania powszechnie akceptowany, to już problem ich indywidualnych i społecznych skutków pozostaje pomijany. We współczesnej kulturze problematyka hierarchicznego, uniwersalnego uporządkowania celów oraz postulat obiektywnego sposobu ich porządkowania wydają się coraz bardziej marginalizowane, zapomniane. Promowane są cele doraźne, przyjemnościowe, pragmatyczne, witalne. Z rzadka podejmowana jest promocja celów religijnych, etycznych bądź duchowych (Waters, 1999).

Tymczasem nie bez znaczenia dla życia jednostek i grup pozostaje układ przyjmowanych celów. Skupienie uwagi na celach doraźnych, łatwo osiągalnych oraz przyjemnościowych i praktycznych powoduje szybkie znużenie po ich osiągnięciu, a w konsekwencji poczucie pustki. Zwraca się także uwagę, że cele tego typu nie zaspokajają głębszych potrzeb człowieka: duchowych i religijnych (Tatarkiewicz, 1962; Woroniecki, 1995).

Analogicznie do rozważań na temat szczęścia, prowadzonych przez Władysława Tatarkiewicza (1962), uznać można, iż jedynie w pełni wartościowe, autoteliczne cele, jakie powinien sobie wyznaczać człowiek, dotyczą rzeczywistości (wartości) ostatecznych, niezmiennych, uniwersalnych. Nie tylko stanowią one wartość samą w sobie (autoteliczną), lecz także udzielają jej celom pośrednim, instrumentalnym (Woroniecki, 1995).

4. Uzasadnienie celów

Innym, nie mniej ważnym aspektem opisu i oceny przyjmowanych w życiu celów jest odniesienie do sposobów ich uzasadniania. Podobnie jak w przypadku innych aspektów omawianego zagadnienia – nie ma jednego źródła i podstawy dla uzasadnień przyjmowanych celów. Każde z nich ma swoją odmienną wartość i konsekwencje zarówno teoretyczne, jak i praktyczne.

Literatura przedmiotu wskazuje na następujące, przykładowe źródła i sposoby uzasadniania celów: źródła społeczne i kulturowe, tj. wyprowadzane z aktualnych potrzeb społeczeństwa, narodu, państwa, oraz źródła oparte na refleksji nad jednostką i jej naturą, tj. na indywidualnych potrzebach i cechach ludzi bądź refleksji nad ludzką naturą (Śliwerski, 2012).

Przedstawiane rozróżnienia mają znaczenie nie tylko teoretyczne, porządkujące, lecz również normatywne i praktyczne. Źródła stanowiące podstawę dla określonych celów generują różnorodne sposoby ich obowiązywania, możliwości ich osiągania, a przede wszystkim różne odniesienia indywidualne – mają różną wartość dla jednostek.

Wydaje się, że optymalna sytuacja zachodzi wówczas, gdy cele realizowane przez jednostkę pozostają jej osobistym wyborem, jednak przy poszanowaniu moralnych i społecznych norm oraz zasad. Za niekorzystną uznać trzeba zarówno sytuację narzucania lub przymuszania do realizacji określonych celów, jak i sytuację swobodnego ich wyboru, bez uwzględnienia konsekwencji: powinności, dobra i godności osób lub norm, zasad i wartości. Historia pokazuje, że dokonanie wyboru między wartościami: wolnością i autonomią jednostki a dobrem lub interesem społeczności, nie jest proste. Zachowanie między nimi „złotego środka” lub ich

pogodzenie nie zawsze jest możliwe. Przeciwnie – nierzadko traktowane są one jako wartości skrajne, opozycyjne, przeciwstawne (Woroniecki, 1995).

Jednak opozycyjny model relacji: cele jednostkowe *versus* cele społeczne nie jest jedyny. W ramach dorobku cywilizacji łacińskiej funkcjonują koncepcje godzące oba typy celów. Społeczność nie jest traktowana jako zagrożenie dla jednostki i jej interesów, lecz jako jej gwarant. Wolność jednostki jest możliwa dzięki istnieniu społeczności, natomiast społeczność istnieje dzięki ofiarności jednostek. Kategorią łącząca oba podejścia jest „dobro wspólne”.

[...] w tradycji personalizmu w zakresie dobra wspólnego odróżnia się dobro-cel, jakim jest życie każdego przedstawiciela społeczności oraz dobro-środek, w zakres którego wchodzi wszystkie dobra instrumentalne, służebne wobec ludzkiego życia zarówno dobra materialne, jak i intelektualne. Dzięki temu personalistyczna koncepcja dobra wspólnego unika konfliktu typowego dla kolektywizmu i indywidualizmu [...]. Człowiek nie jest anonimową [...] jednostką ani jednostką zabsolutyzowaną, lecz osobą, a życie społeczne odzwierciedla jego naturę i cel bytowania w świecie w zakresie środków, jakie są niezbędne dla optymalnej aktualizacji natury i osiągnięcia zamierzonego – statecznego celu życia (Kiereś, 2015, s. 112).

Zakończenie

Problematyka celów i celowości przez wieki stanowiła osiowy zakres treści kultury europejskiej. Określała ją, a przez to warunkowała myślenie i życie osób w jej ramach funkcjonujących. Współczesne zmiany kulturowe doprowadziły nie tylko do jej subiektywizacji i indywidualizacji, lecz także do marginalizacji. Ujmowanie celów jako obiektywnych, uniwersalnych i koniecznych stanów, przedmiotów ludzkich działań i dążeń, a także rozumienie świata jako uporządkowanego i ukierunkowanego na określony cel systematycznie zanika. Wraz z tym procesem pojawił się także sceptycyzm wobec teistycznego sposobu rozumienia celowości życia człowieka i istnienia świata jako dążenia do pełni, doskonałości i świętości.

Paradoksalnie jednak, uzasadniana wolnością człowieka negacja uniwersalnych celów nie prowadzi do powszechnego szczęścia. Przeciwnie – ich brak wydaje się prowadzić do poczucia osamotnienia i beznadziei. Doraźne cele nie wypełniają naturalnego (jak się wydaje) dążenia człowieka do osiągnięcia Celu (Szczęścia) Ostatecznego.

Bibliografia

- Bronk, A. (1998). *Zrozumieć świat współczesny. Studia metodologiczno-filozoficzne*. Towarzystwo Naukowe KUL.
- Bronk, A. (2005). Pedagogika i filozofia. Uwagi metafizyczne. W: P. Gutowski i P. Dehnel (red.), *Filozofia a pedagogika. Studia i szkice* (s. 9–27). Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu.
- Gondek, P. (2001a). Cel. W: A. Maryniarczyk (red.), *Powszechna encyklopedia filozofii* (T. 2, s. 68–69). Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Wydawnictwo KUL.
- Gondek, P. (2001b). Celowość. W: A. Maryniarczyk (red.), *Powszechna encyklopedia filozofii* (T. 2, s. 70–75). Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Wydawnictwo KUL.
- Hajduk, Z. (2007). *Ogólna metodologia nauk*. Wydawnictwo KUL.
- Cel (b.d.). *Słownik języka polskiego PWN*. Pobrano 4 maja 2023 z: <https://sjp.pwn.pl/szukaj/cel.html>
- Celowość (b.d.). *Słownik języka polskiego PWN*. Pobrano 4 maja 2023 z: <https://sjp.pwn.pl/szukaj/celowo%C5%9B%C4%87.html>
- Cel (b.d.). *Słownik synonimów*. Pobrano 3 czerwca 2023 z: <https://www.synonimy.pl/synonim/cel/>

- Celowość* (bdw.). *Słownik synonimów*, <https://www.synonimy.pl/synonim/celowo%C5%9B%C4%87/> (dostęp: 03.06.2023).
- Jaeger, W. (1962). *Paideia. T. I*. Instytut Wydawniczy PAX.
- Kamiński, S. (1992). *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*. Towarzystwo Naukowe KUL.
- Kiereś, B. (2015). *U podstaw pedagogiki personalistycznej. Filozoficzny kontekst sporu o wychowanie*. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Wydawnictwo KUL.
- Kunowski, S. (2001). *Podstawy współczesnej pedagogiki*. Wydawnictwo Salezjańskie.
- Łuczyński, A. (2020). Zamysł życia wewnętrznego dla współczesnego człowieka O. Jacka Woronieckiego. *Roczniki Pedagogiczne*, 12(1), 51–65.
- Reber, A. S., Reber, E. (2008). *Słownik Psychologii*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Rynio, A., Błasiak, B. (1991–1992). Myśli Jadwigi Zamoyskiej o wychowaniu. *Roczniki Nauk Społecznych*, 19–20(2), 19–30.
- Śliwerski, B. (2012). *Pedagogika ogólna. Podstawowe prawidłowości*. Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Tatarkiewicz, W. (1962). *O szczęściu*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Tatarkiewicz, W. (1993). *Historia filozofii. T. I. Filozofia starożytna i średniowieczna*. PWN.
- Waters, M. (1999). *Słownik rozwoju osobistego. Pojęcia i teorie samodoskonalenia*. Wydawnictwo Medium.
- Woroniecki, J. (1995). *Katolicka etyka wychowawcza* (T. 1) Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Zięba, S. (1989). Celowość. W: F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski (red.), *Encyklopedia Katolicka* (T. 1, kol. 1406–1409). Towarzystwo Naukowe KUL.
- Zięba, S. (2022). *Przyroda procesem ewolucji informacji*. Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie.